

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

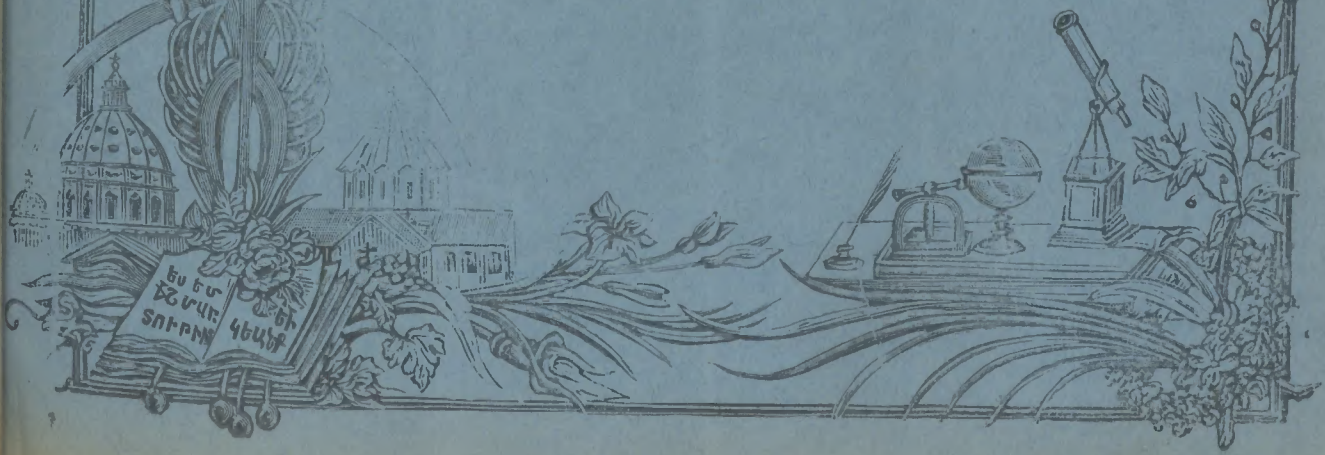
ԹԻԻ 61

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 8/21 1912

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵԼԵԿԱԳՐԱԿԱՆ

ԴԵՍԻՍԻՆԻ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՐԱՆԻ

ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ԿՐՕՅԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԵԿԱԳՐԱԿԱՆ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Երկրորդ տարի † Սեպտեմբեր 8/21 † Թիւ 61

ՕՐՄԱՆԵԱՆԻ „ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻ“ ԳԻՐՔԸ¹

Բ.

(Շար).

Օրմանեանի աղատամտութենէն կ'անցնի մեր ջատագա՛վը Հայ եկեղեցւոյ առնասարակ և կ'ըսէ. «Գաղափարներու ազատարտութիւնը քաջարձակացեալ սեփական և Հայոց եկեղեցւոյն»։ — Ի՞նչ բա՛ւր կ'ուզէ. եթէ այն է միտքը զը Հայ եկեղեցին իր ծագման օրէն՝ այսինքն Հայ ազգի ի Բրիտանեմութիւն դառնալու օրէն թոյլ ու թերի գաւառութիւն մը ունեցած ըլլայ իր հաւատքի մէջ, այս ամենամեծ նախապինքն է որ կ'ընէ Հայոցս, և մենք իրեն. Հայ՝ բռնա կերպով կը բալոյքնք ասոր դէմ։ Առաջին Բրիտանեայ թագաւորութիւնն եղած է Հայը՝ ո՛չ միայն ժամանակի առաջնութեամբ, այլ եռանդուն ու լինկիւրձաւոր հաւատքովը որով առաջին ժողովուրդը եղած է Բրիտանեայ Մակաբայեցիներ տալու մէջ՝ ազգովին պատերազմելով իր հաւատքին համար. և ասոր պիտոյն համար ուզած է զոհել նիւթական շահ, սիրելիներ և չոյն իրի թագաւորութիւն։ Ծնողքներ՝ իրենց որդիները, հարսներ՝ իրենց փե-

¹ Թիւ 58, էջ 472.

սաները, մերժեր են ընդունիլ, իրենց մարտիրոսացած երկրի նուիրական սահմաններն իսկ կոխել տալ անոնց, երբ անոնք ուրացութեան լոկ կեղծեօք՝ հայրենիքն նիւթական կորստէ ազատելու համար՝ ուզած են առնուլ իրենց երկիրը մահապարտերու բանտէն ազատած։ Ամենքն՝ ծնողք ու հարսունք և սիրելիք միաբերան գոչեցին. Հաւագոյն էր մեռած ըլլալիք քան այսպէս ուրացողներ դառնալիք։ Անոնց համար հաւատքն աւելի սիրելի եղած է քան սիրելեաց կեանքը, քան նիւթական ինքնիշխանութիւնը, երկինքը երկրի նախադասած են մէկ խօսքով։ Այս դիւցազնական ազատամտութեամբ էր, որ սպառնացող մերկ սուրբին՝ մերկ պարանոց ներկայացուցած են մեր Հաւատքի որոշ, բացայայտ ու համարձակ դաւանութեամբ։ Իսկ հերձուածի մոլորութեանց տեղի տալէն ետքը, բռնակալ տիրապետութեան մը ձեռքին տակ Քրիստոնէութեան կեդրոնէն հեռի բռնուելէ վերջ, երբ ա՛լ ևս հաւատքի ջերմ եռանդն չէր որ ղինքը կը մղէր, նոյն ազգին տգէտ, յամառ մէկ մասը գիտենք թէ ի՞նչ օրինակելի ազատամտութիւն ցոյց տուած է նոյն իսկ իւր եղբարց հանդէպ։ Քստմեկի է հոս պատմական դէպքերու երկար ու շատ իրական եղեռն։ Պ. Bareilles օտար մ'է և մեր պատմութեան անտեղեակ, ուստի չի մեղադրուի իր միամտութիւնը։ Կրնար սակայն՝ գոնէ նոր անցուղարձերն չանգիտանալ. և կրնար նոյն իսկ գէթ հետաքրքրութեան համար էջմիածնական Հայ Եկեղեցւոյ ազատամտութեան գրքէն շատ մը սեւ էջեր թերթատել։ Հայուն վերագրած ազատամտութենէն աւելի անկապ ու անհիմն են անոր պատճառներն։

1) առաջին պատճառն կ'ըլլայ Եկեղեցականութեան անջատումը դաւանաւոր վերջապահութենէ (էջ 10)։ Եթէ առաջ կ'ուրացուի քահանայական կարգի, աստիճանի զանազանութիւնը հասարակ ժողովուրդի դասէն, կամ մին միւսին հետ բացարձակ հաւասարութեան վերածուած կ'ըսուի, յայտնապէս սխալ է։ Արարողական ամէն բացատրութեանց մէջ եկեղեցական դասի ո՛չ միայն անջատ դիրքը՝ այլ անոր գերատիեզերական ժողովրդական ամէն դասակարգի վրայ աչքառու կերպով չեչուած է։ Կղերական դասը և ուխտի մանկունքը առհասարակ նոյն իսկ թագաւորաց կը նախադասուի. այս զատութեան ու աստիճանի անջրպետը՝ տաճարներու շէնքին մէջ ալ գծուած ու պահուած է։ Վասն զի հայ եկեղեցին ճշմարիտ քահանայական կարգ ունեցեր է և անոր հանդէպ հայ ժողովուրդն՝ յարգանաց, ակնածանաց և պաշտեցողութեան իսկ վերաբերումն ունեցեր է միշտ և ունի առհասարակ։ Ուրիշ բան է թէ այսօր ջնջել կ'ուզուի. այդ՝ Հայ Եկեղեցւոյ գործն, Կաղմութիւնն չափտի ըլլայ, այլ եկամուտ բողոքականութեան, ուր իրօք չկայ քահանայական անանձին դաս և հետեւաբար չկայ զոհ ու ճշմարիտ պաշտամունք։ Այսօրուան դիտուած ու բռնի փնտուած կրօնական մերկացումն՝ արդէն գոյացած նկատել Հայ Եկեղեցւոյ մէջ՝ հոս

կապատմական ու ամէնէն յանդուգն սխալն կ'ըլլար: 2) Ճշտելով միեւնոյն գաղափարն «Անոր մէջ, կ'ըսէ, Եկեղեցին եւ Ազգը միեւնոյն եւ միակ հաստատութիւն մը կը կազմեն» (էջ 10): Եթէ խօսքը Հայ թագաւորութեան կանգուն եղած ժամանակուան համար է, սխալ է. այդ թագաւորութեան պաշտօնական կրօնքը քրիստոնէութիւն հրատարակուելէ վերջն, ուրոյն քահանայական նուիրապետութիւն մը կար, ինչպէս ուրիշ Գրիստոնեայ ազգերու մէջ. և քաղաքական դասն ալ քահանայականի հնազանդ ի հոգեւորս ու պատկառ գտնուած է: Այս վերաբերումը սերտ եղած է. բայց մօտաւոր չփութը յաճախ ընդհարումներու ալ տեղիք տուած է, այնպէս որ երբ պարտաճանաչ հայրապետ մը թագաւոր ու նախարար կշտամբեր ու յաճախ եկեղեցական դատակնքոց տակ խոնարհեցուցեր է, միւս կողմանէ դաւաճան թագաւոր ու տիրաննեղ նախարարներ հալածեր ու երբեմն սպաններ են պարտուց հաւատարիմ Հայրապետներ: Ո՛չ մեր թագաւորներն խալիֆա եղած են և ո՛չ Հայրապետնիս թագաւոր: Եւ եթէ թագաւորութեան անկումէ վերջ Հայ Ազգը Եկեղեցական վարչութեամբ պահուեր է՝ այն եղեր է ո՛չ ձուլումով ազգի և եկեղեցւոյ, այլ Օսմանեան տիրող պետութեան այն սկզբունքով թէ հայը ազգութիւն չունի՝ այլ պետական կրօնքէ զատ կրօնք մը և եկեղեցի մը, որուն համար միայն զատ հատարակութիւն նկատուած է: Բայց թէ հիմայ կրօնքն ու եկեղեցին ազգային կազմակերպութեան փոխելու համար դիտուած է ու ծրագրուած ազգային քաղաքականութեան մը պատրոյգին կրակը սնուցանող մոմի տեղ գործածել և այդ պատրոյգին շուրջը հալեցնել, սպառել, թէ՛ կրօնականի առհասարակ միայն արտաքին համազգեստն պահելով՝ անոր տակ անկրօնութեան կամ որ նոյն է աշխարհականացումի դրութիւնը կ'ուզուի եղեր հաստատել այնպէս՝ որ պատեհ ժամանակին՝ տաճարներ յանկարծ քաղաքական դահլիճներու փոխուին, Պատրիարքարան ու առաջնորդարաններ պետական պաշտօնատեղիներու և ազգային վիպասանի մը ըսածին պէս՝ ոսկի և արծաթ անօթներն դրամի, խունկը վառօդի վերածուին, ճիշդ մեր ողբացած սպառնական աղէտն ալ այդ է: Անոր համար պիտի ցաւինք յաւէտ որ Հայոց Եկեղեցի անուան տակ քօղարկուի այդ նպատակաւոր շարժումը ի վնաս ազգին, զոր չպիտի կարենայ գոհացնել երբէք, բարւոքել ու պահել իսկ՝ կրօնքի լոկ կմախք մը: 3) Այս ըսածնէս վերջ կրնայ տեսնել ընթերցողը թէ ի՞նչ իմաստով առնելու է յառաջաբանի սա միւս պատճառն. թէ «Երկուսին մէջ ո՛չ ազդեցութեան եւ ո՛չ հեղինակութեան պայտար կայ եւ ոչ ալ ուրիշ ո՛ր եւ անցում մը» (էջ 10): Եթէ բան մը կայ որ մեր ազգին մէջ պակասած չէ երբէք՝ ներքին պայքարն ու իրարանցումն է, որուն մրցում բառը քիչ է: Թողլով անցեալը, որուն վրայ բաւական է հարեւանցի իսկ ակնարկ մը՝ տեսնելու համար եկեղեցական ու քաղաքական իշխանութեանց յաճախ

հանքներ կամ մասի և արօրի ետեւ կամ պարզ ժողովուրդէն օգտուելու հետամուտ է եւ այսպէս հաւատացեալներու կամեցողութեան ենթարկուած կղերն ստիպուած է շողոքորդել հարուստներ, փաղաքել անոնց կրքերն ու զեզծումներն, արդարացնել նոյն իսկ մեծամասն ժողովրդեան մը իրաւանց գէմ գործուած զրկանքներն... Այդպիսի կղեր մը կաշառուած պահապան մ'է որ դողին աչք կը դնէ, կաշառակերին ձեռք կուտայ ու կոյր գործիք մը կ'ըլլայ բռնագոր ու շահախնդիր կամեցողութեան մը. և այս գովեստ մը է: Աշխարհականներէ ընտրուած եւ անոնց ֆնկութեան եկրարկուած եկեղեցականութիւնը աշխարհականն ինքն ալ կ'արհամարհէ, որովհետեւ թէ արդ ունի կը տեսնէ ու քիտէ թէ ո՛ր աստիճանի գիտակցօրէն եղած է անոնց ընտրութիւնը... Զիքերէնք այս վէրքը որ նախատական է Հայ կղերականութեան ու ո՛չ պատուաբեր ժողովրդեան... Անօգուտ է որոշ ինքնուրոյն պաշտօնէութեան մը կանչուած դաս մը, ըլլայ կրօնական ըլլայ քաղաքական, եթէ չունենալ անկախութիւն ու գործելու ազատութիւն անկից, որուն վրայ և որուն համար պիտի գործածէ իր պաշտօնը: Այս կը պահանջէ արդար վարչութեան հիմնական սկզբունքը եթէ կ'ուզէ վարչութիւնը վարչութիւն մնալ. պաշտօնէութեամբ օժտել, անոր դիրք ու իշխանութիւն յառկացնել և յետոյ ծառայեցնել կոյր, անորոշ, շահախնդիր կուսակցականներու մը կամեցողութեան, հակառակութիւն մ'է. քանզի զրուցիւն մ'է. կը նմանի կառքի մը այդ վարչութիւնը, որուն կը լծուին ձիեր և ոտքերին կը կապուի. յաւիտեան չպիտի քալէ այդ կառքը. և եթէ ձիերէն օտար ուժեր ուզեն քաշել տանիլ կառք ու ձի, շատ դիւրին է երեւակայել թէ ի՞նչ ելք կ'ուզենայ: Հայ էջմիածնական կղերականութեան վարչական ու պաշտօնի ազատութիւնը ծախուած է յաճախ կուսակցական հոսանքներու և ասով կը մեկնուի անոր եկեղեցւոյն քառասական վիճակը... Նոյնը չէ՞ որ կ'ուզուի մուծել մեր Հայ Կաթողիկէիցս մէջ ալ՝ էջմիածնական եկեղեցին ալ ու ձախ քաշող կուսակցութեանց դաշնակից խմբակի մը կողմէն... Բայց մեր կղերական դասը պիտի գիտնայ ամուր կենալ իր պատուանդանին ու քեմին վրայ՝ գրեւոր, եթէ հարկն պահանջէ, ամէն նիւթական չափ... Զոհողութեանց տոկապու առաքինութիւնը ունի մեր կղերական դասը... իր ազատութիւնը ապտուածաբար պաշտօնէութեան մէջ, իւր անկախութիւնը աշխարհականացուցիչ ո՛ր և է բռնութենէ, թէ հարկն պահանջէ, արեան գնով ալ պիտի գիտնայ երաշխաւորել... Կաթողիկէ սկզբունք, զգացում և ուզողութիւն մի եւ նոյն է ամէն տեղ... Եւ աչքին առջեւ ուրիշ երկիրներու մէջ մեզմէ աւելի հալածուած կղերի դրժնակն ունինք... և Կաթողիկէ ճշմարիտ ժողովուրդն ալ չի պակսիր ամէն տեղ իր կղերի բարձրութիւնը պահելու համար: Բուսանք ասով օրինակ մը տալ էջմիածնական այն կղերին, որ իւր անկեալ դիրքն ազգայով և

աշխարհական տարրի մը բռնակալութեան տակ հեծելով մեկտեղ, չի զիտեր ճողոպրիլ անկից... Զոհելու է ամէն ինչ՝ ամէն բան շահելու համար կրօնքի ու ազգի գոյութեան հետ: Ծ) Այս «ետիւս սուրերը» ո՛րքան ալ իրարու հետ սերտ վերաբերման մէջ ըլլան և ո՛րքան ալ բռնի իրարու խառնել ուզուի, նոյն իսկ հիմայ այնպէս խառնու խառնուած և իրարու մէջ թափանցած չեն, ինչպէս կ'ուզէ Պ. Bareilles, քանի որ քահանայութիւնը կարգ մի է, որով անձ մը պարզ ժողովրդէն վեր ու տարբեր իրական աստիճան մը կ'ստանայ ձեռնադրութեամբ, որով կը դրոշմուի անշնչելի կնիք մը, որ կախում չունի ժողովրդական կամեցողութենէ: Երբ քահանայութեան այս գաղափարն վերցուի աշխարհականացումի վերջնական յաղթանակովն, այն ատեն պիտի կարենայ ըսել Պ. Bareilles «թէ կարծես հայ ազգին համար կազմուած է ազգային եկեղեցի քացաւորութիւնը» Այդ քացաւորութիւնը փրաւ է այսօր և ստոյգ՝ բողոքականութեան համար. որովհետեւ քահանայութիւն չունի և բողոքականութիւնն որուն տեղի տալ սկսած է էջմիածնական Եկեղեցին, կ'ընդունինք թէ աշխարհականացումի տանող աղանդաւոր շարժումն մի է, որ կրօնք ու Եկեղեցի զանգոյ սկզբունքներն կը լուծէ, կը վերցնէ:

Ազատամտութեան և անով ազգին ու Եկեղեցւոյ շարժումի դրուած թիւնը շատ հին է կ'ըսէ Պ. Bareilles, զայն Հայոց ի Բրիտանիոյ թիւնը դարձին ժամանակակից կը համարի. «Բրիտանիոյ թիւնը ի վեր Հայ ազգը այդ գիտակցութիւնը ունեցած է» և «այդ գիտակցութիւնը հաւաստի սկզբունքով հաստատեցաւ չորրորդ դարուն սկիզբը» — Այդ օրէն իրաւ է թէ Հայուն մէջ արմատացաւ գիտակցութիւն մը, որուն մոռացութիւնն է այսօր Բրիտանիոյ թիւնէ հեռացնողը: Հայը այն օրէն որ ազգովին դարձաւ ի լոյս Բրիտանիոյ հաւատոց, համոզուեցաւ թէ անհատ և ազգ հաւասարապէս Աստուծոյ հպատակ ըլլալու է. բմբռնեց թէ անհատը երկնքի համար եղած ըլլալով՝ ազգն ալ որ նոյն անհատներէ բաղկացած էր, չէր կրնար երկնքէ տարբեր տեղւոյ մը որոշուած ըլլալ և հակասել անհատներու վախճանին. հասկցաւ որ գոհացումն անհատէ, ընտանիքէ, քաղաքէ և ազգէ բաժնել չըլլար. հաւատաց թէ ազգային քաղաքական ու է կազմակերպութիւն երկրաւոր անցողական կեանքի պահպանութեան սահմանուած ըլլալով և երկրաւոր կեանքն ալ երկնաւորին ստորադաս մնալով՝ չի կրնար քաղաքականը արդելք ըլլալ Եկեղեցականին, աշխարհականը կրօնականին, բնականը գերբնականին, որ կը դիտէ գլխաւորաբար մարդն: Ընկերութիւնը իր վերջին վախճանին՝ երկինքը տանիլ. ոյլ մանաւանդ համոզուեցաւ այն օրէն թէ քաղաքականը եկեղեցականին այնպէս ստորադաս մնալու էր ինչպէս երկիրը երկնքին: Ահա ինչ որ սկզբունքով հայը գիտակցութիւնը ունեցաւ ազգի ու Եկեղեցւոյ համընթաց, համեմատելի գործակցութեան և երբ առաջինին շահը երկրորդինին հետ միասին կարելի չէր ապահով

վել, հայր գիտցած է նոյն իսկ գոհել առաջինը ապահովելու համար երկրորդը: Այս է փառապանծ Քրիստոնէութեան նախանձելի գիւցադնութիւնը, զոր հիմակուան երկրաքարչ սկզբանց ծառայող հայեր՝ մոլեռանդութիւն պիտի անուանեն կամ կրօնամոլութիւն:— Մեր նկարագրած պատմական դրութեամբ է և ո՛չ թէ Եկեղեցին ու կրօնքը քաղաքականութեան ծառայեցնելու որ «Հայոց Եկեղեցին կազմակերպելու» և պահպանութեան սկզբունք մը ունեցաւ. քրիստոնէական կրօնքը երաշխաւորում մը եղաւ աղգային պահպանութեան և զարգացումի. պահպանութեան՝ որովհետեւ օտարացուց հեթանոս սահմաւնակիցներէ, ներքին սէրն ու միութիւնը աճեցուց, բարոյապէս տոկալու զօրութիւն տուաւ ամէն տեսակ հալածանքի ու չարալլուկ նեղութեանց: Սովորութիւն, լեզու և գրականութիւն մնայուն հիմերու վրայ զետեղեց. զարգացումի՝ որովհետեւ միջազգային Քրիստոնէութեան պատուաստուելով՝ ընդհանուր հղբայրակցութեան բարերար ազդեցութիւնն ունեցաւ և եթէ արեւելեան հերձուածի հոսանքէն չտարուէր իր կոյր հետեւողութեամբ ու չարունակէր մնայր Կաթողիկէ միութեան մէջ՝ անշուշտ այսօր Եւրոպական ազգաց հաւասար բարձրութեան հասած կ'ըլլար:— Քրիստոնէական կրօնքի շինիչ, յանկուցիչ ու կազդուրիչ զօրութենէն դուրս ուրիշ զգացումի մէջ փնտուել հայու պահպանողական յաջողութիւնը, պատմաբանօրէն սխալ է: Ինչպէս ըսինք՝ եթէ Հայրայր պահպանողական զօրութեան ամբողջ ազդեցութիւնը չունեցաւ՝ այն ալ ազգին ու կրօնքի թշնամի մարդկան, արեւելեան հերձուածի հեղինակներուն կուրօրէն հետեւելուն պատճառաւն է:— Ստոր հակառակ, Պ. Bareilles չի վարանիր ըսելու թէ «առանց երկրաքարչեան, այդ շահերու սեռ կապակցութեան եւ նոյնութեան, եւ աշխարհական տարրին հետ զգացումներու համաձայնութեան շնորհիւն է, որ Հայ Եկեղեցին պահած է ներողամտութեան եւ ազատամտութեան սկզբունքները»: ասկից աւելի ծանր երգիծանք դժուար էր Հայուն երեսին դարնել, որնոր ո՛չ այդ համաձայնութիւնը ունեցած է, ոչ ալ ներողամտութենէ և ազատամտութենէ լուր ունեցեր է: Իսկ վերջին սարկներուս ներողամտութեան և ազատամտութեան անուամբ կրօնքի թուլացումն, անորոշ դաւանութիւնն, անդաւանականութիւնը, անհաւատութիւնը և անկրօնութիւնը, բացարձակ հակասում մի է Հայ Եկեղեցւոյ ծագումին:

(Շարունակելի)

ԽԱՁ

ՆԱՄԱԿ ՄԻՒՆԻԽԵՆ

Օրհանեանի գրին վերաբերմամբ հետեւեալ նամակն ստացանք Միւնիխէն զոր կը հրատարակենք աստէն՝ ցոյց տալու համար թէ Բաղադակրեալ ու զիսնական եւրոպիոյ հաւասարեալ բարձր դաստիարակչականութիւններն ի՞նչ են անոր վրայ, անկրօններու փառաբանութիւնը՝ «Գողն եւ գողակիզն» առածը կը յիշեցնէ՝ ամօքապարս ըլլալու աստիճան, եթէ մնացած է հնար:

Միւնիխ, 6 Սեպտ. 1912

Հայ թերթերու մէջ ծանօթ Օրհանեանի «Հայոց եկեղեցի» հեղինակութեան վրայ ինչ ինչ գնահատումներ, գովասանքներ կարդացինք և գիտենք որ այդ գիրքը մեզի համար արդէն տակ է: Այս անգամ Անգլիոյ գիտական և գաթոյիկ պարբերականի մը մէջ (*Catholic Book Notes*, No. 75 Aug. 20, 1912) այս գրքի մասին որոշ քննադատութիւն մը կարդացինք որ մեզի համար ուշագրաւ է: Ահա ատիկ անոր բառացի թարգմանութիւնը:

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻ

Բացառապէս հակաառօրինակ մը, որուն սակայն ճշմարտութիւնը իրաւականօրէն Արեւելագետին բոլորովին ծանօթ է, այն պարագան է որ արդի Արեւելագէտ իրենց հնութեանց վրայ գրած գրքերը որ եւ է գիտական արժէք չունին: Այդպիսի մարդիկ կրնան բնականաբար մեզ հայրապետը շատ մը հետաքրքրուած մանրամասնութիւններ իրենց ներկայ գործերակերպին եւ գաղափարներուն նկատմամբ, իսկ առածները (legends) որոնք ժառանգած են (եւ որոնք իբր պատմական իրականութիւն կ'ընդունին) շատ անգամ մեծ արժէք ունին ժողովրդաբանութիւնը՝ (folklore) ուսանողին համար. բայց այդ մարդիկ իսկ բնականօրէն ընդհանուր զանգագոյն չունին հասկնալու համար թէ ի՞նչ է քննական պատկեր (criticism), անէն և ալ ազգային հախապաշարմանը ընդունելէն, անէն և ալ կ'ընդունին իրենց ժողովրդին վերաբերմամբ արեւելեան յիմարական առասպելները: — Արեւելագիտութեան որեւէ մասնագիտիկ վրայ գիրք մը գրելու կարող մարդը՝ քննադատութեամբ տոգորուած (Westerner) է որ արեւելեան աւանդութիւնները իսկ կը ճանչնայ եւ կրնայ զանոնք գիտականօրէն գնահատել:

Այս խորհրդածութիւնը դրոշմուած կը գտնենք Մադամիս Օրմանեանի «Հայոց եկեղեցի» գրքին մէջ. որուն ծրարներէն անգլիերէնի թարգմանութիւնը ի՞նչ մը առաջ յոյս տեսաւ: Այս գիրքը կարգ մը հոգեբանական շահեկան կէտեր ունի, բանն որ մեզ կը ցոյցնէ թէ արդի զարգացեալ Հայ-Էջմիածնականը ի՞նչ կը հաւատայ. բայց աստի իբր յուր պատկերին որ եւ է արժէք չունի: Հեղինակը ծայր աստիճան անքննական (uncritical) է ինչպէս

¹Ազգաբանութիւն գուցէ անելի ճիշդ է Հայերէն թարգմանողը:

հաւել բոլոր այն արեւելացիք: Ան կը պաշտպանէ իր եկեղեցոյն պոստիլական ծագումը (Ս. Թադ. եւ Բարթ. Առաքեալներէն, որոնց գերեզմանը Հայաստանի մէջ է եղեր!) բաւ մը որ Հայոց մէ գոս ոյ ոյ կ'ընդունի: Բնականաբար ան կը ժխտէ բացարձակապէս թէ Հայերը Միաբնակաց աղակէն էին կամ եւն եւ կը կարծէ զայս անով ապացոյցանել որ Հայերը եւսիֆէսը կը մերժեն: Իսկապէս բոլոր միաբնակները սկիզբէն ի վեր եւսիֆէսը կը մերժեն: Այս ապացոյցին ճշտելով Անտիոքացի Սերեռնուս ալ միաբնական յէր: Օրմանեան ինչպէս յայտնի է ծայրայեղորէն ազգաւեր է. իսկ որով Հայերը անհն ժամանակ Քրիստոնէից անկենէն մաքուր, անկենէն լուսաւորեալ, թշնամիսը (tolerant), առաքելականը եղած են եղեր! Բնականաբար Օրմանեան կասարի հակապապական է. իսկ որով Հայաստան Հոռիֆայ առաքաւանաւորեան առջեւ երբեք գոյի չէ ծնած: Անկէ չարիք պապական ձեռնարկութիւններէ կը ծագին եղեր:

Այս անկէն միեւնոյն բանն է ինչ որ մեզի սոյնոր եւն արեւելեան Քրիստոնէից մոլեռանդ քերէն ըսելու (Մարտիրոսները չեն ոգեր երբեք միական եղած ըլլալ. Նեստորականներ բնաւ չեն ընդունիր Նեստորոսի հերետիկոսութիւնը. Լազարները չեն ոգեր Պրոտրիոսի ապանումի մէջ գործ մը ունեցած ըլլալ): Եկեղեցական պատմութիւնը յորտէն ուսումնասիրողը այս անկէն ծիծաղելով կ'ընդունի ինչպէս մանկական ստաւապետները: Գրիկն վերջին մասը Հայոց ներկայ կացութեան եւ աւարտողութեան վրայ շահեկան կէտեր ունի. սակայն այս անկէն շատնց համեմատեալ է:

Weidon եպիսկոպոս անգլիներէն քաղցնաւորեան մէջ Ներածութիւն մը ունի. որ գրիկն միւս մասին յար եւնան է: Weldon մեզ կը հրաւցնէ հակապապական սոյնորական պատառաւոր մը (invective) եւ պատմական իրականութեան այնուպիսի ինչ ինչ տեղեկ է որ կը կարծէ թէ հին օրերուն Կեսարիա եւ Կոստանդնուպոլիս երկուքն ալ վերին հսկողութիւն մը (controlling influence) փորձած ըլլան եւ երկուքին ալ դիմադրուած ըլլալ: Արդ անկէն ուսեալ մարդ գիտէ որ Հայաստան Կեսարիոյ իբր իր Մեսրոպոյիսը հպասակ էր միկնել որ հիւնդերոյ դարուն մէջ հերձուած դարձաւ. նմանապէս անկէն ուսեալ մարդ գիտէ որ Կոստանդնուպոլիս ո եւն է պատրիարքական իրաւասութիւն յարացոյց միկնել Քաղկեդոնի ժողովէն ետք երբ Հայաստան արդէն հերձուածի մէջ էր: Հետեւաբար Dr. Wellden եւսիֆական-

թիւնը միաբնակութեան հետ կը շփոթէ եւ այդ եկեղեցին առաջ կը քերէ իբր վկայութիւն պապութեան դէմ:

Միեւնոյն ժամանակ ուրիշ մէկ գիրք մը յոյս տեսաւ «Tournebieze Histoire de l'Arménie» արդարեւ գիտական աշխատասիրութիւն մը յաճախ պատահած գիտականի մը գրչէն: Այս գիրքը առաջինն է թարգմանուելու արժանի եթէ երբեք Հայաստանի մասին Ֆրանսերէն գրուած գիրք մը թարգմանելու հարկ կայ: Օրինակեանի աշխատասիրութիւնը այն արժէքը միայն ունի որ ան իբր հիմ կը ծառայէ ինչ շատ հակակարծողիկ քրականի համար եւ այս սովորական կերպով:»

Այդպիսի «Catholic Book Notes»-ի արդարացի քննադատութիւնը, Շատ փափաքելի է որ Հայ Կաթողիկ ռեսալ կղերը ինչպէս նաեւ Պատուական Միթրաքեանները Հայաստանեայց Աբ. Եկեղեցւոյ հիմնական և քննական պատմութիւնը Եւրոպացւոց գիւրամտելի բնէն ինչպէս կ'առաջարկուի գիտուններու կողմանէ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱԹՈՂԻԿ ՈՄԸ

ՓՐԱՆՄԱՍՈՆԸՎ ՎԷ ԹԻՐԻՔԻԱ ԻՇԼԷՐԻ

(Տեղամ)

Վերիննանըն Բատրիքալ վէ դաթօլիքլոյէ մուխալիք օրկանը օլան «Ձայթ» վէ սուրէթը ումուլոյէտէ եանուտիլէր հազգլնտա թէվէճճիւհ-քեար պուլլնան «Թայմզ» կաղէթալարը պիր թագըմ մէգալէլէրլէ, իսթիլալտան սօնրա թիւրքիա բօլիթիգաալ իւզէրինէ շարգ եանուտիլէրի թարաֆընտան իճրա էտիլէն կիզլի ֆագաթ հէր շէյէ գատոր թէէսիւրի իրայէ վէ իսպաթ էթմիշ տիրէր:

«Բօրբէքընտան» կազէթաւընը մուհարրիւրի, քէնտիւնին պու պէյանաթընը թաստիգէն սօն սիօնիսթ գօնկրէսի ազապլնտէ իթալիանճա «Իլ Մօմէնթօ» ճէրիտէսի սիւթուլարընտա եէկտիկէրինի թէվալի էյլէն վէ վագթընտա պիզիմտէ իճմալ էյլէմիշ օլտուզըմը մէգալէլէրի շահիա թութուեօր վէ էն աղլըր վէսիգա նէվիտէն օլան տէլիլէր իլէ իսպաթ էյլէյօր քի Ատանատա սիլահսըզ վէ էսպապը միւտաֆատան մահրում իքի պին էրմէնիլէրին մահալի լագայտ թիւրք հիւքիւմէթինին կէօլլէրի էօնիւնտէ գաթլ իտիլմէսինին մէսուլիլէթի հիւ չիւպնէ էտիլէմէյէճէք պիր սուրէթտէ Եանուտի — մասօն գօմիթէյէ բաճի տիր: «Բօրբէքընտան» իլէ պէրապէր եալընըզ շուրասընը վիքը էտէլիւմ քի «Ատանատա էրմէնիլէրէ գարչը վագը օլան հարաքէթ, օրատա նէշը օլունան «Իթիտալ» եէվմի իթիթիհատ վէ թէրագգը կաղէթաւընը միւտիւրի Իհան Ֆիքրի թարաֆընտան իլէրի կէօթիւրիւմէքտէ իտի: Ժէօն թիւրք վալի տաթի գըթալը թէսիլ էթմէտիյսէ, ծնա միւսաատէ էթտի, չիւնքի պու

սուրէթէ, քէնտիսինն տէ մէնսուպ պուլունսըղը ֆրանմասունըդ տա-
վասընա խրտմէթ էթմէք ֆիքրինտէ պուլունուեօրտը :

Պուրատա, Վիննատան «Թայմզ»-ա եպղրան վէ «իլ Մօմէնթօ» լա-
քաֆընտան տա թէեիտ օլունան պիր մէգալէնին չու ֆըգրասընը տա
տէրձ էթմէյի խթէրիմ, վէ էյէր մուրթասար մէգալէմին հուսուսը միւ-
սաստէ էթմիշ օլսայտը, պու տէտիյիմ թաստիգ իչուն տահա սայիր տէ-
վիլէրտէ կէթիւրէպիլիրտիմ : «Ղայէթ ազըր սապըգալարա պագըլաճագ օ-
լուրսա, չարգ հանուսիլէրինն, քէնտի թիճարէթ րապիպլէրի օլան էր-
մէնի քրիսթիանայալընը քէսմէք վէ էգմէք իչուն իսլամլարը թահրիք իթ-
միշ օլմալարը իչ սալա ինթիմալտան ուզագ տէյիլ տիր, Եահուսիլէրին
1861տէ Շամ քրիսթիանայալընըն գըթալընա իշթիրագլարը, 1896տա
Սթանպօլ էրմէնի խանէլէրի իւզէլինէ իպրանիճէ էօլիւմ իչարէթլէրի գօ-
մալարը վէ ծնլարը էօլտիւրմէլէրի, հէր նէ գատար տա տօղրուտան տօղ-
րույա պիր տէլիլ տէյիլսէտէ, մամաֆիյ՝ էլիւմ պիր տէլիլ տիր» : Վէ
«Թայմզ»ըն Տէրասատէթէ հօլլամըշ օլտուղը մուխապիրի մախսուսընըն
չէհասէթինէ նազարէն, չարգ հանուսիլէրի Շամ գըթալընտա զիմէտիւէլ
օլմագ թէհօմէթիլէ մահթիւմ իսիլմիշ վէ իասքէօյ մահալլէսինտէն
պիր չօգ հանուսիլէր 1896տա Պէյօղլունտա, վէ Կալաթատա էրմէնի էվ-
լէրինէ հիւճիւմ վէ պազը էրմէնի մահալլէրինին հանկընընա տա իշ-
թիրագ էյլէմիշ տիրլէր :

Նիհայէթ թուրինօլը պիր կազէթանըն գալլինձէ, սիօնիսթ գօնկիւէ-
սինտէ հազըր պուլունան պիլճիւմլէ չարգ Եահուսիլէրի ֆրանմասուն
խտիլէր վէ թիւրքիտա թէսիս իտիլէն պիւթիւն մասուն լօմլարը իթթի-
հատ վէ թէրագզը գօմիթէսինին հիւմէթիլէ վազը օլմուշարը վէ 1909տա
թէշքիլ օլընան Կրանթ Օրիան Մէճլիսի Բէպիրինին քեաֆֆէի ազասը
սըրֆ մուսէվլիլէրտէն իպարէթ խի. Դարասօ, Գօհէն, վէ Ֆարաճճի է-
ֆէնտիլէր, վէ հանուսիլիքտէն տէօնմէ Ճալիա պէյ, Ս. Գիպար վէ
թալէաթ պէյլէր : Տամարլարընտա պիր տամլա պիլէ թիւրք վէ հա արապ
գանը օլմայան Դարասօ վէ Ֆարաճճի էֆէնտիլէր, Ապտիւլ Համիսին
խալընը քէնտինէ թէպիլի էյլէմէյէ մէմուր օլան հէյէթէ բարլամէնթօ
թարաֆընտան ազա թային իտիլտիլէր : Սէմիթ սիւսիլէսինտէն օլուպ Եա-
հուսիլէր հագգընտաթի թէվէճճիւհիւնէ չիւպհէ օլմայան Մ. Կ. Ֆ. Ապլօ
նամընտա պիր մուհարրիթ «Թայմզ» կազէթասընտա կէօրիւլէն պիր մէ-
գալէսիլէ հազիգաթը պէյան վէ գօմիթէնին տարը նէրէտէն նէշէթ էթ-
տիլինի տիրմիյան էյլէմիշտիր :

Թիւրիս քրանմասունըղընըն էվրօֆիս քրանմասունըղընյա իքթիֆազը .
— Սիօնիսք մագաստարը վի Ալման իսիլէալարը :

Փէօն-Թիւրք ֆրանմասունլար պիւթիւն իւմիտլէրինի էվրօրատաթի,
գարտաշարը իւզէրինէ գօմուշարար, վէ Ատանա վագսասընտա էվրօֆիս
մաթպուլթընըն թուրթմուշ օլտուղը մէսլէք քէնտիլէրինին պու գանտա-
թընը տահա զիյատէ թէեիտ էթմիշ տիր :

«Պապը Ալի իլէ Իթալիա արասընտա իլք ճիտտի միւշքիւթըն զու-
հուրը տա .» օլ վաղըթ Իթալիա պաշ վէքիլի օլան Եէհուտի ֆրանմա-
սօնլարընտան Մ . Լուցցաթի , Իթալիա մէթալիպիթընն թէրվիճինէ ֆը-
րանմասօնլըղըն թէէսիրինի իլերի սիւրմէք իւզրէ Իթալիա ֆրանմասօն-
լարընն սէրամէտանընտան պիրինի Աթանպօլա եօլամըշտը :

«Պուռնտան մատա , 1908 ինգիլապընտան սօնրա ժէօն Թիւրքլէրին
էվրօքաի վարպիյէ իզամ էյլէսիքլէրի հէյէթլէր ումումիյէթլէ ֆրանմա-
սօնլարտան վէ տէօնմէ Եէհուտիքրտէն միւթէշէքքիլ պուլուռնույօրլարտը ,
Պուռնլար էվրօքատաքի մէզհէպտաշլարընն մուալէնէթ վէ հիմմէթի սա-
յէսինտէ , հէր թարաֆտա փարլազ գապուլիյէթլէրէ նաիլ օլտուլար :

«Իլք տէֆա ժէօն Թիւրք ֆրանմասօնլարտ րուլը պիւրուտէթ կէօս-
թէրէն Լնկիլիզ ֆրանմասօնլար օլտուլար , չիւնքի Ինկիլթէրա վէ Սկով-
տիա լօժլարը նապարընտա Թիւրքիա ֆրանմասօնլարընն մէսլէք վէ բօ-
լիթիզաւը չայանը մուախազա կէօրիւմիւշ վէ հաթթա մպէքիւմ տէ կէզ-
րիւմիւշտի :

Հազիզաթը հալտէ Թիւրքիա լօժլարը , գօմիթէյի , ազրպէթի ֆէ-
լաքէթտէն մատա պիր չէյ օլամայաճազ օլան պիր եօլա սէվզ էթմիշլէր
իտի . վէ հէր նէ տէ եափաճազ օլսալար երնէ էվրօֆա ֆրանմասօն հիւ-
քիւմէթլէրինտէն (պուռնլար հիշ տէյիլտէ հէր քէսին մալիւմիւ օլտուլը
իւզրէ իւշ տիրլէր) մուալէնէթ պուլաճաղլարընա գանի օլարազ , ալրազը
նէֆսանիյէլէրինտէն պաշգա պիր նասիհ տինլէմէյէրէք , էվվէլ էմրտէ էր-
մէնի գաթօլիքլէրինէ վէ պատէհու միւնասէպէթլի միւնասէպէթլի ,
քէնտիրլէրէ խօշ կէօրիւմէյէլէրէ գարշը իպրազը ատալէթ էտէրլէր իտի :

Վէ պուրատա շունա տախի տիգգաթ էտիրմէլի տիր քի «Օամանի-
շէր Լօյա» վէ «Լը ժէօն Թիւրք» զազէթալարը Մ . Սամի Հօսպէրկ վէ
Տօգթօր Մօրիզ Կրունվալտ Ալման ֆրանմասօն Եհուտիլէրի թարաֆըն-
տան իտարէ օլուռնազտա տրրլար , Պու իքի օրկանլար Օամանլը ֆրան-
մասօնլըղընն վէ սիօնիթլիյին զայէթ խահիշքէր միւշէվվիզլէրի օլտուլ-
լարը կիպի , տախի սուրէթտէ Սէլանիք գօմիթէսինին բօլիթազասընը
միւտաֆաա վէ չօգ քէրրէ տախի քէնտիրլէրի թէլգին էթմիշ տիրլէր , վէ
Արնալուտլարա , Պուլկար չէթէլէրինէ , Արապլարա վէ Բոււլարա գարշը
իթթիխալ օլուռնան թէտապիրի չէտիտէ , վէ պախուսուս Եուռնան էմթըա-
սընա գարշը վազը օլան պօյքօթ մէսէլէսինտէ գօմիթէյի թէշճի իտէն
պու իքի կազէթալար օլմուշ տրր :

Պու խուսուստա տահա ֆազա թէֆէրրութա իւզում կէօրիլիւրէ , Մօրիկնկ
Բօւք զազէթալարըն 1911 Հօկտ . 10 թարիլի նիւսէսինտէքի «Jewish Freemasons
and Turkification» , սերէվհալը մէգալէյէ միւրաճաթ օլուռա Պու մէգալէյի իմգա
էտէն «Victor Anglicans» նամը միւթէալը թաթթընտա Շարք մէտայիլինէ զայէթ
վազըթ պիր գաթ օլտուլը աշիքեալ տրր :

Հալ պու քի իլանը մէշրութիյէթ ագապինաէ, գանուներ էստաինին իսթիրատարնա իրտմէթ էթմիշ օլանլար հագգընտա էն ղիյատէ սամիմի թէվէճճիւհիւ կէօսթէրէնլէր Արնավուտլար վէ Բոււլար օլմուշ տըրլար : Ատանա իսթիրախանլարնըն գլթթալընտան մագսատ մէզհէպ մէսէլէսին տէն պաղլա, էրմէնիլէրի քէսէրէք՝ թիճարէթ խուսուսընտա միւզիճ րա- գիպլէրի օրթատան գալթորմագ օլտըղլ կիպի, (թիճարէթ հօգթարի հա- զարընտան կէօզէտիլտիլնաէ Յթանալօղըն էն ղէնկին վէ էն գոււվէթի ճէմաթթր պուլունան) Բոււլարա գարչը իթթիխագ օլունան պոււմ վէ չիտմէթ թէտպիլէրինին մագսատը սախի, համիյէթ րէնկի ալթընտա, Ալէլանիկ Եանուտիլէրինին վէ տէօնմէ Եանուտիլէրին մէնֆաաթընա իրտ- մէթ էթմէք իտի : Պէօղէ Ալման Եանուտի ֆրանմասունլարը թարաֆըն- տան իտարէ օլունան իքի ղազէթանըն, թիւրքիայը սուրէթի մուհագ- գադատա Օսմանլըլըն էն մուհիւմ էրքեանընտան օլանլարն թէվէճ- ճիւհիւհիւ ղայպ էթտիլէնէք վէ ճիտտի թիւրք մէնֆաաթը իթիպարըլա պիր ինթիհար բօլիթիգալընա սէվգ էլլէմէսինի կէօրմէք փէք ղարիպ տիր :

Պաշտէ գիքրի սէպպաթ էթմիշ օլան վէ պու մէսէլէլէրէ ղայէթ պէօլիւք վոգգուֆր պուլունան պիր մուհարրիլին սէօզիւնէ հաղարէն վէ ալին շէյի պէնիւմ աէ միւլիթէլիֆ ճիւէթլէրաէն իւթիլպաթ էլլէտիլիւմ մա- լիւմաթը մէվսուգէլէ կէօրէ, «Լը ժէօն թիւրք» ղազէթաը պաշլընա պիր սիօնիսթ օրկանը օլուպ, մուհարէպէտէն էվվէլ տէ, իտարէսի Եու- հուտիլէրին էլլիտէ օլանաղ վէ Մաճարլարըն Մաճարիսթանտա եափաղ- լարը կիպի, տիկէր միլլէթլէրի «Մաճարլաշտըրմաղա» չալըշաճագ օլան պիր Եանուտի — թիւրք Իմփէրաթօղըլը թէսիս էթմէք ֆիքրինաէ պու- լունուլօրտը :

Պու կիպի պիր բօլիթիգանլըն հէթիճէսի Օսմանլը իմքէրաթօղըլը- նըն մանվ ու խարապը օլանաղը թապիի պուլունաղը հայտէ, ճապիտ պէլին վէ անըն տօսթը օլան Հիւսէյին ճանիտ պէլին տէ սիօնիսթիք ֆիք- րինէ թարաֆտար օլմալարընը իշիթմէք փէք ղարիպ տիր : Պուլար գանն իտիյօրլար իմիշ քի Պէյն էն Նէյրէյն (Միջագիտք)տէ քիւլլիյէթի Բուս ղէ սափր ասքէնապիւմ Եանուտիլէրին եէրլէշմէսիլլէ, օրատա պուլունան եէր- լի Արապլարըն հիսպէթի ատէտիյէսի հիւքիւմսիգ գալանագ պըր :

Մէգպէնին մուհարրիլի պու մէթլէքի չունուելա տա իյղան էտիյօր քի, տէօնմէ Եանուտիլէր հէր շէյտէն էվվէլ Ալման հուֆուզընը թէրզիճ էթմէլէ չալըշան ամիլլէր սիրլէր :

Շուրասընը տա իլավէ էտիյօր քի, գօմիթէնին իսթիպատարընը վէ թէրրօրիսթ բօլիթիգալընըն հէթիճէսի, թիւքլէրաէն տէ պաղըլարընըն մուճիպի ինֆիալը օլմագ օլմուշ տըր :

(Մապաշի վար)

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Հ Ո Ռ Վ Մ

«Ս. Աթոռոյ Գործք» կը ծանուցանեն թէ տրուած է վճիռ երամացուցման (*Béa-tification*) կամ Յայտարարութեան մատուցման քանակեւ Սեմարեի (*Vénéra-bles*) ծառայիցն Աստուծոյ, Կարդոսի Լուանկա, Մաթիասի Մարումպա և անոնց երկու-ցի ընկերներուն, որոնք տառապանքներէն և ի մախան հաւատոյ սպանուեցան Ուկանտայի (բարձր Նեղոսի երկրք, Վիկտորիա լճին հիւս. — արեւմտ. կողմը), 1885էն մինչև ց1887: Այս զարհուրելի հալածանքներէն կենդանի մնացողներն՝ իրենց վերքերով և սպիներով ծած-կուած, ներկայացուած էին Լեոն ԺԻ: Քահանայապետին, երջանկայիշատակ և յեծ Առաք-եալ Կարդինալ Լափիթրիի ձեռքով: Կը յուսացուի թէ ասոնք ամէնքը ներկայ պիտի գըտ-նուին ի Հռոմ՝ Ս. Պետրոս եկեղեցւոյն մէջ, երանացուցման օրը: Բնականաբար սրտաշարժ պիտի ըլլայ տեսարանը, որպիսին կարող է մի միայն Կաթողիկէ Հռովմէական Ս. Եկեղեցին հայթայթել, իր կենսունակ գործունէութեան և ճշմարիտ Որթին՝ Բրիտոսի հետ միաց-ման բացայայտ նշան. զի Եկեղեցին որ շարունակ մարտիրոսներ և սուրբեր ունի, աւելի նաև անհատնում հոսանքը շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ, որ դադրած ցամքած է ինքնագլուխ եկեղեցիներու մէջ՝ իբրեւ ուս կորուած տրամաէն:

* * * Ն. Վ. Կարդինալ Գալիէ, Ծերունի և արդիւնաշատ վիճակաւորն Լիոնի, ծան-րապէս հիւանդ կը գտնուի ի արտմութիւն Ս. Հօր և զինք բոլոր ճանչցողներուն Բժիշկ-ները քանի մը օր առաջ այս տեղեկագիրը կը հրատարակէին. «Ն. Վ. Կարդինալ Գալիէի վիճակը որ մինչև այս վերջին ժամանակներս կայուն մնացեր էր, կնճռոտեցաւ երկու օրէ ի վեր, աջ սրունքին երակաւորակովը (*phlébecté*), որ մեծապէս կը ծանրացնէ կացութիւ-նը: Յոգնութիւնը կ'աւելնայ և հիւանդը քանի կ'երթայ նուաղ սնունդ կ'առնուի: — Մտղ-թենք որ Աստուած եթէ իր Ս. կամքն է առողջութիւն պարգեւէ իր եկեղեցւոյն վարդա-բայ և առաքելական փառակաւորին: — Վերջին պահուն լուր առինք Վսեմ. Կարդինալին մահուան գոյժը. գալ թիւով մանրամասնութիւնք:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆ

Վիեննայէ լուր կը տրուի մեզ թէ Արհի. Տեառք՝ Գոյունեան Պետր. Արքեպ. տիտղ. Բաղկեղանի և Իսրայէլեան Ստեփան եպս. վիճակաւոր Խարրերդի, երկու Հայազգի Կաթողիկէ նախագետութեան ներկայացուցիչներն՝ Վիեննայի Ս. Հաղորդութեան Համաժողովին մէջ բարեացակամ արամադրութեամբ հիւրասիրուած են Պարոնուհի Պիտրոմանի տապաւնքին մէջ, որ ահագին և սքանչելի պալատ մըն է, և որ հիմա յիշեալ երկու եպս.ոց արամա-դրութեան ներքեւ գրուած է: Պարոնուհին նոյնպէս անոնց ծառայութեան կարգած է իւր ինքնաշարժ զեղեցիկ կառքը (Օթոմոպիլ): Զկրնար մարդ չունդրողաւնալ դառնութեամբ ոգւոյ թէ Եւրոպայի քաղաքակրթեալ միջավայրերուն մէջ Կաթողիկէութիւնը Երպիտի բարձր տեսակետով կը դատուի և անոր պաշտօնեայք ո'րպիտի ազնիւ և յարգալի վերա-բերմամբ կը մեծարուին, մինչդեռ առ մեզ ապստամբ ոգիներ առաջինը խաղալիկ կ'ընեն իրենց անձնական և տգէտ դատողութեան, իսկ միւսները անպատկառ կ'անսրգեն, և օտար բարբարոսաց դրամով շինուած հոգեւորական բնակարաններէն իսկ կը վտարեն և այս ան-խըղճութիւնները կ'անուանեն ազգաւիրութիւն ?!

Կը գրուի նաեւ թէ Համաժողովին պաշտօնական բացումը տեղի ունեցեր է ի 11 Սեպտեմբերի Ն. Տ.: Առաքելական պատուիրակ Կարգ. Վսն Բոստումի նախագահութեան ներքեւ: Նախ յոտնկայս կարդացուեցաւ Ս. Քահանայապետին Համաժողովի բացումի Հա-մաօտագիր Կոնգալը (*Breve*). Ետոյ որոտընդոտ ծափահարութեանց մէջ խօսեցան երեք կարդինալներ, կայսերազուն երկու իշխաններ և կրօնից նախարարը, ինչպէս նաեւ Պէդիքայի դեսպանը. Ֆրանսերէն:

Ն. Վ. Կայսր—Թագաւորէն զատ ամբողջ արքունիքը ներկայ էր. նախարարներ, Աւագորեարն, աղնուականք, բազմաթիւ եպիսկոպոստունք և անհամար բազմութիւն. Հանգէտը տեսնց երեքուկէս ժամ:

* * * Կ. Պոլսոյ Կաթողիկոսական աւագ թեմին մէջ Ամեն. և Գերերջ. Հոգեւոր Տիրոջ գրութիւններովն հետեւեալ կարգադրութիւններն եղան.

1. Գերջ. Յովհաննէս Ծ. Վ. Կէտիկեան Մեծ. Ժողովրդապետ կարգուեցաւ Ս. Յովհան Ոսկեբերան եկեղեցւոյ.

2. Գեր. Ալէքսիանոս Վ. Սիրունեան Մեծ.—Ժողովրդապետ անուանեցաւ Մեծ կղզիի Վերափոխման Աստուածածնի եկեղեցւոյն.

3. Գեր. Կղեմէս Վ. Աստուրեան Մեծաւոր անուանեցաւ Աթոռանիստ Ս. Աստուածածնի եկեղեցւոյ.

4. Գեր. Մկրտիչեան Պօղոս Վ. Մեծ.—Ժողովրդապետ կարգուեցաւ Ենիքէօյի Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ.

5. Գեր. Կղեմէս Վ. Մանուէլեան Մեծ.—Ժողովրդապետ դրուեցաւ Թարապիս Ս. Անտոն եկեղեցւոյն.

6. Գեր. Յովսէփ Վ. Ճամճեան Հոգաբարձու կարգեցաւ Պէօյիւք տէրէի Ս. Պօղոս Եկեղեցւոյն:

* * * Կաթողիկոսական պաշտօնադրով յամենայն աստուածային պաշտամանց կախակայուեցան Պօղոս Գեր. Գաղիկեան, Կարապետ Վ. Պատուհասեան և Հ. Սահակ Վ. Սրապեան:

* * * Մանաւոր դրով զեկուցուեցաւ Ժողովրդապետ և խոստովանալոյ քահանայից թէ բանադրեալ անձինքներէ անիրաւ յարձակումով գրուեալ կղերանոցի շէնքին մէջ բացուած ուսումնարանի դպրոցին իրենց զաւակները զրկել ընդ ծանր մեղօք արգիւտած է ծնողաց. և թէ անաստղները պիտի զրկուին սուր խորհուրդներէ:

* * * Իրած էինք թէ Զմատու Վանքին Պատրիարքական այցելու զրկուած էր Արհի. Օգոստինոս Արք. Սայէղեան: Այս այցելութեան իրր արդիւնք Ամենապ. և Գերերջ. Հոգեւոր Տեսաւ որոշողութեամբ նոյն վանքին մէջ ինչ ինչ բարեկարգական փոփոխութիւններ տեղի ունեցան: Վանքին ընդհանուր Մեծաւոր կարգուեցաւ Գեր. Գրիգոր Վ. Վայնաչարեան որ իւր խոհեմութեամբ ու առաքինազարդ վարուք ամենուն ուշադրութիւնն ու հաւմակրանքը գրաւած էր մինչև հիմա իւր վարած պաշտօններուն մէջ: Մեծապէս յուսով է որ իւր պաշտօնավարութիւնը արդիւնաւոր պիտի ըլլայ վանքին ու անոր Կղերանոցին բարեկարգութեան ու յաւաքադիմութեան համար: Նոյն Կղերանոցին վերականգնող նշանակուեցաւ Գեր. Գրիգոր Ծ. Վ. Ալըգեան, և ուսուցիչ՝ Գեր. Մեսրոպ Վ. Թաթմանեան և Գեր. Վարդան Վ. Խաչերեան: Իսկ վանքին մատակարար անուանուեցաւ Գեր. Անդրէաս Վ. Ահմարանեան:

* * * Կարգուեցան՝ 1. Ժողովրդապետ ի Պէյրութ՝ Գեր. Յովսէփ Վ. Գալուէի. 2. Ժողովրդապետ ի Դամասկոս՝ Գեր. Գրիգորիս Վ. Աճէմեան. 3. Ժողովրդապետ յԱղեքսանդրիս՝ Գեր. Բարսեղ. Ծ. Վ. Գալիոնճեան. 4. Ժողովրդապետ ի Պիւքէճիկ՝ Գեր. Սուքիաս Վ. Զրեան:

* * * Յարգ. Աղեքսանդր Վ. Մանուէլեան խոնարհաբար դիմեց առ Ամենապ. և Գերերջ. Հոգեւոր Տէր և յետ սուրբ կրթութեանց՝ բնակութիւն տրուեցաւ իրեն Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյն մէջ իւր պատարագիչ:

Ն Ե Բ Բ Ի Ն Գ Ո Ր Ծ Ե Ր

Նախարարներ եւ կուսակալներ կը խորհրդակցին Հայաստանի վիճակին վրայ.— Ներքին գործերու նախարար Տանիշ պէյ, Վանսոյ կուսակալ Իզզէթ պէյ, Բաղէշի կուսակալ Ալի փաշա, Մամուրէթիւ Ազիզի կուսակալ Ճէմալ պէյ, Սամսոնի միւթեարար Յովհաննէս Ճերիտ էֆ. Արտաքին գործերու նախարար Նորատունկեան էֆ. բնակարանը նիստ գումարեցին և խորհրդակցեցան հայաբնակ նահանգներու բարեկարգութեանց մասին: Նկատի առնուեցան ամէնէն աւելի վէճի առարկայ եղող կարգ մը խնդիրներ:

որոնց գլխաւորը կը կազմէին հողային հարցը և հրոստիւմբերու ասպատակութիւնները ու աւարտութիւնները:

Ժողովը ուշի ուշով այս կարեւոր խնդիրը քննելէ ետք հետեւեալ միջոցները սահմանեց:

1. Միութեամբըները, կուսակալները պատասխանատու ըռնել եթէ աւագակներու հետապնդման գործին մէջ թերանան:

2. Պարզ կամ դիտումնաւոր սպանութեանց հեղինակները անպայման կերպով ձերբակալել, ով որ ալ ըլլան, անոնք, և ի հարկին տեղական զինուորական ոյժն ալ գործածել այդ նպատակով:

3. Դործերու ընդարձակ իրաւասութիւն տալ կուսակալներուն, նախապէս անոնց պատասխանատուութեան չափը որոշող կանոնադիր մը պատրաստելէ վերջ:

4. Կուսակալները պարտաւոր են չըջնել իրենց շրջանակի մէջ և ժողովուրդը յորդորել համերաշխ ապրելու:

5. Նախագահէ մը և վեց անդամներէ բաղկացեալ տեղական յանձնաժողովներ կազմել որոնց պաշտօնը պէտք է ըլլայ հողային հարցը լուծելու իսկ յանձնաժողովը պիտի բաղկանայ միւլթիթէ մը, Հայոց ուսաջնորդէն, և տեղացի պատուաւոր երկու ազգայիններէ և երկու իսլամներէ: Յանձնաժողովը պիտի լսէ բոլորները և պիտի քննէ անոնց ներկայացուցած փաստերը ու վկաները: Ըստ այնմ պիտի վճռէ: Պիտի յանձնաժողով մը պիտի երթայ քօնդօլի համար:

6. Դրամական հատուցում ըռնել, կարելի եղածին չափ, հողային վեճերը կարգադրելու համար: Կուսակալներու տրամադրութեան տակ պիտի դուռին մեծ դուռները, որոնք պիտի բաժնուին տեղական այդ յանձնաժողովներուն միջոցաւ:

7. Վաչկատուն ցեղերը ի կարգ պիտի հրաւիրուին և երբեք թոյլ չպիտի տրուի որ իրարու հետ կռուին կամ ուրիշներու վրայ յարձակին:

Ոյս և ուրիշ կարգ մը որոշումներ գրի առնուելէ վերջը, մազպալթա մը պատրաստուեցաւ որ պիտի յանձնուի նախարարաց Խորհրդին, ուրկէ ընդունուելէ վերջ կայս. Իրաւէով պիտի վաւերացուի և տնմիջապէս գործադրութեան պիտի դուռի:

* Հայ. Պատրիարքին կողմէ տրուած յիշատակագիրն ալ նկատի առնուեցաւ և կարգ մը որոշումներ տրուեցան:

* Պաւարման վիճակը վերցած եւ Հայկական նահանգներու խնդիրը. — Նախարարաց Խորհրդէր Բ. Դրան մէջ նիստ գումարեց և զրադեցաւ հետեւեալ խնդիրներով. Ա. Նկատի առնելով որ պաշարման վիճակի պայմանաժամը լրացած է, զայն նորոգելու հարկ չաւսաւ, և պաշարման վիճակը վերցուց:

Կայսերական իրաւէ մը պաշարման վիճակը վերցած յայտարարեց:

Բ. Նախարարաց Խորհրդէր մասնաւորապէս զրադեցաւ, Հայկական նահանգներու բարենորոգման խնդրով և կարգացուեցան այն տեղեկագրերը, որոնք գրի առնուած էին Արատքին Դործոց նախարար Գաբրիէլ Էֆ. Նորատունկեանի բնակարանը տեղի ունեցած ժողովին մէջ: Ժողովը այս տեղեկագրին կցուած գրութիւնները երեք մասի բաժնեց, նախ նկատի առաւ կուսակալներու տրուելիք իրաւասութեանց վերաբերեալ մասը, Հողային խնդիրը կարգադրելու պաշտօն ունեցած տեղական յանձնաժողովին ընտրութեան և այդ յանձնաժողովներուն իրաւասութեանց վերաբերող կանոնադիրը:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Օրմանեանի «Հայոց Եկեղեցի» գիրք	513
Նամակ Միւնիխէն	520
Ֆրանմասունքը վէ Թիւրքիա իւրիւր	522
Տեղեկագրական	526

ԱՐՏՕՆԱՏԷՐ

ՅՈՎԶ. Ծ. Վ. ԿԵՏԻԿԱՆ

ՏԵՐԷՆ-ԽՄԲԱԿՐԱՊԵՏ

ԳԵՈՐԳ Ծ. ՎԱՐԴ. ԹԵՂԻՊԱՆԵԱՆ

Տպագր. Օսմանեան Գործակցական Ընկ. Էպուստուոս Գաւետի Թիւ 27

«ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԱՐՁԱԳԱՆԳ», Հայ Կաթողիկէ ի Պատրիարքարան պատճառական Շաբաթաբերքը, փոխադրուած է ի Կ. Պոլիս, եւ կը սկսի հրատարակուիլ առ այժմ 16 մեծադիր հօշերէ բաղկացած եւ ճոխ բովանդակութեամբ. ունենալով նաեւ տեղեկութեանց բաժին մը, որ կը պարունակէ կարեւոր եւ սոյց ամէն յուրերն՝ համառօտաւած. որով եւ մեծ դիւրութիւն կ'ընծայէ ընթերցողներէն անոնց մանաւանդ որոնք առհասարակ ժամանակ չունին օրաբերք կարդալու :

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Թուրքիոյ համար

Տարեկան Դիտել . արծ. 40

Վեցամսեայ » » 20

Արտասահման

Տարեկան Ֆրանկ 10

Վեցամսեայ » 5

Բաժանորդագրութիւնք կանխիկ կը վճարուին Մանսա-Բոսուզ եւ կամ մէյ մէկ զրեւոց նամակադրուով :

Մէկ թիւ 1 Դահեկան

—*—

Նամակ, յօդուած, եւն. կը դրկուին խմբագրութեան հասցէին.

ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

Բերա, Պայրամ փողոց Թիւ 5

Կ. Պոլիս

Katoghighe Arzakank

5 Rue Baïram 5

Péra

Constantinople

ԾԱՆՈԹ.— 1.— Արձագանգ կը հրատարակուի շաբաթ օրերը:

2.— Խմբագրութիւնս պատշաւաբայ չէ անպատճառ կամ նոյնութեամբ հրատարակել իրեն դրկուած ո եւ է յօդուած:

3.— Ձեռագիրներ ետ չեն դարձուիր:

4.— Յօդուածներու ձեռագիրները պէտք է գրուած ըլլան թուղթին մէկ կողմը միայն:

5.— Ծանուցմանց համար մասնաւոր պայմանագրութիւնք կը կատարուին: